

MARTA BŁĄD

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

ODNOWA WSI PERSPEKTYWĄ ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE*

Problemy odnowy wsi są aktualne w Polsce. Naprzeciw tego wychodzi książka Ryszarda Wilczyńskiego, której pierwsze wydanie z 2000 r. dziś jest praktycznie nieosiągalne. Dobrze zatem, iż w odpowiedzi na zainteresowanie odnową wsi coraz szerszego grona osób, wznowiono publikację. Jest to bowiem pierwsze na polskim rynku wydawniczym opracowanie monograficzne na temat odnowy wsi. Ponadto jej Autorem jest inicjator wdrożenia programu „*Odnowa wsi w województwie opolskim*” (jako przewodniczący Sejmiku Samorządowego Województwa Opolskiego). Było to pierwsze tego typu przedsięwzięcie w Polsce, które, co istotne, trwa nadal, nabiera rumieńców i zyskuje coraz więcej zwolenników. Dzięki Autorowi i Wydawcy możemy zapoznać się z tym nader ciekawym tematem. W książce znajdziemy nie tylko teoretyczne podstawy odnowy wsi, ale też praktyczne rozwiązania europejskie i polskiej Opolszczyzny, co stanowi jej szczególny walor.

W związku z odliczaniem dni do daty członkostwa Polski w Unii Europejskiej, atmosfera przygotowań robi się coraz bardziej gorąca. Na bazie Narodowego Planu Rozwoju odpowiednie resorty opracowały Sektorowe Programy Operacyjne, będące podstawą wsparcia z funduszy unijnych. W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi po modyfikacji włączono do SOP-u „*Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*” działanie „odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. Fakt ten wzmógł zainteresowanie odnową wsi wśród samorządów przygotowujących się do absorpcji funduszy strukturalnych UE. Ponadto, zainteresowanie wykazują też pozarządowe organizacje samorządowe działające na obszarach wiejskich, które czynią przygotowania do wdrożenia inicjatywy wspólnotowej LEADER (dostępnej

* Refleksje na temat książki Ryszarda Wilczyńskiego „Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce”. Wyd. Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich i Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań 2003, wyd. 2, ss. 171.

dla Polski od 2007 r.), która opiera się na podobnym podejściu do rozwoju wsi: wielofunkcyjności obszarów wiejskich, partnerstwie, terytorialnym i oddolnym podejściu, wykorzystaniu lokalnych zasobów oraz zasadzie subsydiarności.

Odnowa wsi, jak podkreśla Autor, jest koncepcją rozwoju obszarów wiejskich, która polega na kształtowaniu warunków życia społeczności lokalnej przez nią samą, zgodnie z jej potrzebami i problemami. Jest to proces endogeniczny, w centrum którego znajduje się człowiek. Uaktywnia on zaangażowanie i odpowiedzialność mieszkańców, którzy stają się animatorami i podmiotami działań kształtujących przyszłość. Ponadto odnowa wsi to nie tylko poprawa ekonomicznych warunków bytu, to także – jeśli nie przede wszystkim – kształtowanie jakości życia oraz tożsamości i wartości wsi. W końcu, odnowa wsi to pomoc dla samopomocy, obejmuje oddolne zaangażowanie mieszkańców przy wykorzystaniu zasobów lokalnych oraz publicznego wsparcia (gminy, regionu, kraju, jak też UE). Szczególną rolę odgrywa tu możliwość dofinansowania z funduszy strukturalnych UE w ramach pomocy przyznawanej na rozwój obszarów wiejskich.

Ojczyzną odnowy wsi są Niemcy, zaś szczególne zasługi w jej promowaniu ma Bawaria oraz Nadrenia-Palatynat, które mogą poszczycić się ponad 20 letnią tradycją kompleksowych programów odnowy. Autor nazywa modele niemieckie bawarską „odgórną” metodą realizacji odnowy wsi. Nazwa może być trochę myląca, jednakże jak zaznaczono, chodzi tu jedynie o system wdrażania oparty o struktury rządu krajowego, nie zaś o odgórne zarządzanie, czy hamowanie aktywności mieszkańców. Bowiem odnowa wsi zawsze odbywa się „od dołu do góry”. Zarówno bawarskiej, jak też dolnoaustriackiej odnowie, koordynowanej przez organizacje pozarządowe, więc nazwanej „oddolną”, pomimo pewnych różnic, przyświeca ten sam cel: *poprawa warunków życia na terenach wiejskich oraz wywołanie zaangażowania mieszkańców*.

Autor podkreśla wsparcie instytucjonalne procesu, którego kamieniami milowymi były: *Pierwszy Europejski Kongres Odnowy Wsi w 1987 r.*, który dał impuls do rozpoczęcia międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju wsi oraz powołanie w 1988 r. *Europejskiej Wspólnoty Roboczej (ARGE) ds. Rozwoju Terenów Wiejskich i Odnowy Wsi z siedzibą w Wiedniu*. Obecnie członkiem ARGE jest też region województwa opolskiego.

Doświadczenia i wzorce krajów zachodnich oraz ich zaskakujące rezultaty stały się impulsem do przeprowadzenia odnowy wsi polskiej. Autor widzi w tym procesie wielką szansę rozwoju lokalnego. Jednakże, podkreśla, iż do sukcesu potrzebna jest zmiana filozofii polskich gmin. Świadomy, iż generalizacja jest krzywdząca dla najlepszych, stwierdza jednak, iż większość gmin ma skłonność do stosowania doraźnej interwencji, często intuicyjnej, podejmowanej w oparciu o odgórne rozpoznanie potrzeb wspólnot sołeckich, zaś brak jest całościowej wizji rozwoju wsi oraz oddolnego zaangażowania. Natomiast w odnowie wsi kluczową rolę odgrywa model partycypacyjny, w którym przywództwo gminne

pełni funkcję wspierającą, rolę służby publicznej, zaś społeczność lokalna jest aktywnym podmiotem włączonym do rozwoju wsi. Jak pisze autor: *„Bez zaproszenia ludzi do rozwoju nie da się przełamać kryzysu na obszarach wiejskich”* (s. 58).

Pierwszy polski program odnowy wsi w skali regionalnej został rozpoczęty w 1996 r. w województwie opolskim. Osobiste zaangażowanie Autora w to przedsięwzięcie spowodowało, iż w publikacji został przedstawiony szczegółowy opis celów programu, przebiegu jego wdrożenia, efektów i sukcesów. Opisu tego dokonano na tle portretu Opolszczyzny, zwłaszcza uwarunkowań historycznych i kulturowych rozwoju programów odnowy wsi oraz portretu gmin i sołectw – uczestników rozwoju wsi. Głównym celem opolskiego programu odnowy wsi jest waloryzacja przestrzeni wsi w zakresie infrastruktury technicznej, społecznej, krajobrazu, architektury i usług oraz wykonanie przedsięwzięć podnoszących standard życia, zaś istotą pobudzenie społeczności sołeckiej i jej zaangażowanie w przedsięwzięcia dotyczące własnej wsi. Dla działań aplikacyjnych w innych regionach istotną rolę może odegrać przedstawiony opis przebiegu wdrożenia programu: etapy, ramy czasowe, najważniejsze działania, liczba gmin oraz osób objętych przedsięwzięciami edukacyjnymi. Nie sposób zaprezentować tu choćby w zarysie przebieg i skalę tego przedsięwzięcia. Dość powiedzieć, że w pierwszym roku programu (1996) liczba gmin biorących udział w programie wynosiła 23, sołectw – 45, zaś w 2003 r. liczba ta wzrosła do 60 gmin i 239 sołectw. Działania podejmowane w ramach odnowy wsi są różnorakie: poczynając od działań w zakresie rozwoju infrastruktury, modernizacje, remonty, poprzez estetykę wsi i urządzenie terenów aż po integrację społeczności lokalnej (festyny, dożynki, konkursy).

Autor mocno podkreśla, iż kluczową rolę w rozwoju programu odnowy wsi odgrywają: wsparcie instytucjonalne, finansowe oraz działania edukacyjne dla liderów i lokalnych grup odnowy. W województwie opolskim w momencie zakończenia działalności Sejmiku rolę instytucji kierującej przejął samorząd wojewódzki, który podjął decyzję (1999 r.) o kontynuowaniu programu odnowy wsi i przeznaczeniu na jego rozwój środków finansowych. W tym celu powołano pełnomocnika Zarządu Województwa ds. Programu „Odnowy Wsi” – RW i współpracujący z nim referat ds. rozwoju obszarów wiejskich. Ponadto odnowę wsi włączono do założeń Regionalnego Planu Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oraz do Strategii Rozwoju Województwa. Ramy instytucjonalno – organizacyjne stworzyły warunki do ukształtowania się systemu wspierania odnowy wsi (gmin i społeczności wiejskich) przez Urząd Marszałkowski. Podstawowymi jego instrumentami są: szkolenia formacyjne liderów, seminaria i szkolenia problemowe, podróże studialne do Austrii i Niemiec, konkurs „Piękna Wieś Opolska”, program małych grantów oraz prace projektowe specjalistów. Jednakowo ważne jest wypracowanie systemu wsparcia (zwłaszcza finansowego) ze strony samorządu gminnego, co, zdaniem Autora, jest jego powinnością względem społeczności lokalnych i niezbędnym warunkiem powodzenia sołeckich programów odnowy wsi.

O działaniach i efektach odnowy wsi można by dużo pisać, jednak najlepszym obrazem są przykłady. Autor opisuje kilka przykładów odnowy wsi w Dolnej Austrii, a także cytuje relacje liderów odnowy wsi na Opolszczyźnie. Przedsięwzięcia są bardzo ciekawe, inspirujące do nieograniczonej pomysłowości i kreatywności. Każde ma innowacyjny, oryginalny charakter, gdyż taki jest sens odnowy: wdrażanie rozwiązań wyróżniających wieś i kształtujących jej tożsamość. Działaniom odnowy może towarzyszyć forma symboliczna, np. w Ginsweiler w Nadrenii – Palatynacie, w centralnym punkcie wsi posadzono krzak róży na znak rozpoczęcia odnowy wsi. Stało się to początkiem nowej tradycji: rodzice noworodka otrzymują z rąk burmistrza od gminy krzak róży, zaś każda młoda para dostaje w prezencie sadzonkę drzewa. To jeden z dobrych pomysłów na włączenie mieszkańców w kształtowanie wiejskiej zieleni.

Z wypowiedzi liderów opolskich wynika, iż praca na rzecz społeczności lokalnej nie jest łatwa, lecz daje ogromną satysfakcję z każdej wykonanej rzeczy i uśmiechu mieszkańców, wyzwala poczucie zakorzenienia w środowisku, zaś jej efekty dają nadzieje na dalszy harmonijny rozwój wsi i pozwalają z optymizmem patrzeć w przyszłość.

Autor jest wielkim entuzjastą upowszechnienia odnowy wsi w wymiarze ogólnopolskim. W tym celu, jak sam stwierdził, napisał tę książkę. Efekty działań opolskiej odnowy wsi, w istocie stały się inspiracją do podejmowanych z sukcesem działań odnowy wsi w innych regionach: w województwie pomorskim oraz w skali subregionalnej: w powiecie nakielskim województwa kujawsko – pomorskiego.

Wielką rolę w promowaniu działań odnowy odegrał I Polski Kongres Odnowy Wsi (12-13.04.2002: Góraźdże), z którego uzgodnieniami czytelnik może zapoznać się w załączniku książki. Jego myślą przewodnią, podkreśloną przez Autora, jest stwierdzenie, iż „nie jest możliwe przełamanie kryzysu obszarów wiejskich bez pełnego włączenia w rozwój społeczności lokalnych” (s. 151). Autor książki jest przekonany, iż wdrożenie programu odnowy wsi jest możliwe w każdych warunkach, gdyż rozwój nie nastąpi tylko tam, gdzie się go nie pragnie i nie podejmuje się wysiłku, by stał się możliwy. Motto książki: „Wielu małych ludzi, czyniąc w wielu małych miejscach wiele małych rzeczy, może zmienić oblicze świata” także pozwala zrozumieć czym jest odnowa wsi.

Ciepły, ojcowski ton omawianej książki sprawia, że czyta się ją z przyjemnością. Napisana jest wartko, językiem prostym, pełnym cytatów, odniesień i graficznych prezentacji oraz załączników. Nie jest przerysowana opisem teoretycznym, zaś niezbędny jego zakres podany jest z lekkością. Jest dobrą lekturą, żywą opowieścią o odnowie wsi oraz pełną optymizmu co do powodzenia dalszych działań. Można ją polecić czytelnikom, którzy interesują się przemianami obszarów wiejskich, w tym dla doradców, liderów oraz mieszkańców wsi, którzy chcieliby zacząć proces odnowy swojego regionu.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Przemiany struktury agrarnej w rolnictwie polskim. Bogdan M. Wawrzyniak. Wyd.: Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2004, ss. 140.

Jak pisze Autor „w ciągu prawie 200 lat przemian agrarnych w rolnictwie polskim, początki tych zmian wyrażone procesem uwłaszczeniowym, miały charakter wręcz rewolucyjny, jeśli chodzi o prawa jednostki (wolność osobista, prawo do ziemi), natomiast ewolucyjny w sensie gospodarczym, wynikającym z konieczności wykupu ziemi i startowania niemalże od zera w nowych warunkach ekonomicznych”.

W opracowaniu, w rysie historycznym, Autor przedstawia zmiany w strukturze agrarnej w Polsce od czasów uwłaszczenia chłopów w okresie zaborów, poprzez okres międzywojenny, następnie w okresie wprowadzania reformy rolnej PKWN, osadnictwa rolniczego w latach 1950-1962, jak i kierunki ewolucji struktury agrarnej po II wojnie światowej w latach 1950-1990, a także w świetle przepisów rolnych z 1996 i 2002 r. Nawiązuje również do struktury rolnej w krajach UE doszukując się - próbując znaleźć paralele z naszą strukturą agrarną. Informacje na temat pozycji rolnictwa polskiego na tle Europy i Unii Europejskiej kończą opracowanie. Jak podkreśla Autor historyczny proces przystosowania polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską nie polega na stymulowaniu wysiłku wzrostu produkcji rolniczej, ale w ostatnim okresie oznacza głębokie przeorientowanie dotychczasowych sposobów patrzenia na rolnictwo jako źródło pozyskiwania żywności, bez oglądania się na skutki ekonomiczne i fitosanitarne.

Zielona Polska. Witold Lenart. Red. Edyta Węgrzyn i inni. Wyd.: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Warszawa 2004, ss. 214.

Opracowanie stanowi załącznik do audiowizualnych materiałów edukacyjnych, pięciu filmów na kasetach VHS lub CD, z zakresu ekologii i ochrony środowiska. Jest atrakcyjnym poradnikiem ułatwiającym ich oglądanie, dotyczącym różnych najaktualniejszych problemów i aspektów środowiskowych życia i gospodarowania na polskiej wsi. Materiały przygotowano dla celów edukacyjnych - ośrodków edukacji ekologicznej, szkół. Rozdziały opracowania zostały dopasowane do układu filmów na kasetach VHS. Poszczególne rozdziały poświęcono między innymi takim zagadnieniom jak: żywność ekologiczna, przemysł rolno-spożywczy a ekologia, ekobiznes na wsi, ekoturystyka, zagrożenia środowiska naturalnego przez gospodarstwa rolne, racjonalne systemy gospodarki wodnej na wsi, unijne standardy rolnicze a ochrona środowiska, produkcja biopaliw, energetyka odnawialna, energia dla wsi, transport i drogi na wsi, zalesianie, ekologia gleb, pozaprodukcyjne i około produkcyjne funkcje lasów.

Książkę opatrzone komentarzem edukacyjnym jak korzystać z materiałów, jak budować scenariusz szkoleń i lekcji edukacji środowiskowej, „ścieżek edukacyjnych” i w wiele innych wskazówek dla prowadzących edukację ekologiczną.